

Віктор КІЧЕРА

ІНСТИТУЦІЙНА РОЗБУДОВА ПРОВІНЦІІ ЧИНУ ВАСИЛІАН НА ЗАКАРПАТТІ У ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ МУКАЧІВСЬКОГО ЄПІСКОПА АНДРІЯ БАЧИНСЬКОГО (1773-1809)

Досліджуваний період достатньо короткий хронологічно, однак саме у цей час відбувається інституційна структуризація провінції Чину Святого Василя Великого (ЧСВВ) в Угорщині. Даний період василіанської історії в історіографії не отримав спеціального висвітлення, хоч, безумовно, існують дослідження, котрі певним чином стосуються даної проблеми.

Серед сучасних досліджень українських вчених, які стосуються безпосередньо постаті владики Андрія Бачинського, треба виділити працю Дмитра Данилюка, у якій подано, в першу чергу, біографічні дані [1, 22]. Іншими представниками молодшої генерації істориків, які студіюють церковну історію є Володимир Фенич та Орест Цапулич у роботі яких зустрічаємо важливі фактичні відомості інституційних змін [11, 42]. Великий внесок у опрацювання джерел здійснив угорський дослідник Іштван Удварі, котрий опублікував цілий ряд розпоряджень єпископа Андрія Бачинського. Ці розпорядження розкривають переважно стосунки єпископа і ченців, а також вказують на організаційну розбудову Чину в Угорщині. Чи не найбільший вклад у розробку даного питання здійснив словацький дослідник Володимир Йосафат Тимкович, котрий має нариси про Буківський [13, 98] і Краснобрідський [14, 50-71] монастирі, де, подано окремі аспекти їх релігійного та інституційного розвитку. Йому ж належить солідна праця (під псевдонімом Hornad) про церкву на Підкарпатській Русі, в котрій особлива роль у розбудові церкви на Закарпатті відводиться саме василіанам. Дослідження автора відзначається цікавими теоретичними висновками з окремих питань та поясненням церковної термінології [12, 220].

Після створення провінції в Угорщині (1733 р.) відбувався активний інституційний розвиток Чину та заснування нових обителів. Попри розквіт монастирського життя, із приходом до влади цісаря Йосифа II (1780-1790), становище обителів змінюється. Ще 1 червня 1770 р. Йосиф II особисто відвідав школу Мукачівського монастиря і висло-

вив з цього приводу свою підтримку. За латинською грамотою, де є детальний опис цього візиту, відомо, що з боку вищого духовного керівництва був присутній єпископ Іоан Брадач та протоігумен василіан Сильвестр Ковейчак. На третій день перебування майбутній цісар навіть відвідав службу, яку відправляв єпископ [2, 1]. Взагалі, монарх залишився задоволений цим монастирем, що стало індульгенцією для багатьох обителів ЧСВВ в Угорщині, під час їх закриття. Незважаючи на значний розвиток ЧСВВ в Угорщині, імператор Йосиф II у травні 1788 р. ліквідував усі мараморошські монастирі. Основними причинами закриття були: відсутність богословських шкіл, благочинності й, що найголовніше, дуже мала кількість монахів [3, 42]. В листах о. Гатєя, настоятеля Драгівського монастиря, від 24, 30 березня та 3 квітня 1788 р. висловлюється глибока стурбованість із приводу закриття монастиря [3, 7, 9-10]. З 1790 р. зустрічається останній опис Углянського монастиря, який був зроблений Антонієм Коцаком, перед його закриттям [3, 24-25]. Це є ще одним доказом про належність цих обителів до об'єднаного Чину Василіан. Всього було закрито 13 кляшторів, а саме: у Бороняві, Драгові, Кричові, Вільхівці, Бедевлі, Білій Церкві, Бичкові, Барсанові, Джуліні, Мойсєєві, Вишні Вишаві, Углі та закрита Євдяньська обитель. Ліквідація загрожувала і іншим, наприклад, Буківському, але він не був ліквідований. На думку Йосафата Тимковича, лише завдяки міжнародній дорозі, яка пролягала через монастир, і називалась "йозефінка" [13, 98].

У 1788 р. Боронявський і інші монастирі були визнані королівською владою [8, 65-68]. Боронявський кляштор, як вважається після реформи був приєднаний до Мукачівського [11, 43]. Але Василій Пронін стверджує, що після ліквідації монастир був приєднаний не до Мукачівського, а до Імстичівського кляштору, а ігуменом об'єднаного монастиря став Авраам Колесар [9, 277]. Ця версія підтверджується особовим переписом від 1795 р., за яким наставником в Імстичеві дійсно згадується Авраам Колесар [6, 1-2]. Тим більше, Імстичівський монастир став офіційно визнаним та й географічно він був ближче до Боронявського. Таким чином, після реформи Йосифа II діяли наступні монастирі, які підпорядковувалися мукачівському протоігумену: Мукачівський, Краснобрідський, Буківський, Маріяповчанський, Малоберезнянський, Імстичівський та Бікадський.

Отже, після реформи імператора Йосифа II, на території Угорської Русі діючими залишалися сім монастирів ЧСВВ – Мукачівський, Краснобрідський, Буківський, Маріяповчанський, Малоберезнянський, Імстичівський та Бікадський.

Внаслідок ліквідації більше десятка монастирів, зрозуміло, зменшилась і кількість ченців всього ЧСВВ. За особовим переписом 1795 р.,

копія якого збереглася, протоігуменом Чину і настоятелем Мукачівського монастиря був Йоаникій Базилович, а всього там жило 16 монахів [6, 1-2]. Згідно з описом чисельність монахів, яких було в цілому 69, зменшується, порівняно з особовим описом усього Василянського Чину за 1775 р. (78 монахів). Це свідчить лише про певний занепад ЧСВВ в Угорщині, хоча кількісні показники не завжди є визначальні.

Важливо зупинитися на стосунках ченців Чину Василян з єпископом Андрієм Бачинським, який походив із парафіяльного кліру. Народився він 14 листопада 1732 р. у с. Бенятіна (сьогодні – Словаччина) в сім'ї священика. Освіту здобув в Ужгородській гімназії і Тирнавській семінарії [1, 22]. Ще 1775 р. монахи ЧСВВ висловили сім вимог до єпископа Андрія Бачинського, які стосувалися відносин між обома сторонами. Тут йшлося в основному про заборону єпископу втручатися у внутрішні справи монастиря, за виключенням церковних норм, а також розпоряджатися його будівлями без згоди на це монахів [5, 4]. Таким чином, монахи й надалі намагалися відмежуватися від світського церковного підпорядкування, укріплюючись як автономна гілка церковної влади в Угорщині. Це свідчило про їх визнання офіційною владою, що мало врятувати їх від закриття. Як вже згадувалось, монахи досить скептично поставилися до єпископа, вимагаючи від нього ще 25 вересня 1775 р. не втручатися у внутрішні справи монастирів. Можливо, це було зумовлено тим, що ще 19 травня 1775 р. Андрій Бачинський видав розпорядження, за яким парохам заборонялося з парафіянами ходити на відпустове свято Зіслання Святого до Красного Броду [10, 52-53]. Такими діями владика бажав лише навести лад у власній єпархії, але для монастирів це означало зменшення паломників, а відповідно і прибутків, бо відпусту залишалися чи не єдиним джерелом прибутків для більшості з них. Маючи вищу церковну юрисдикцію в Мукачівській єпархії, Андрію Бачинському мали підпорядковуватись і монастирі ЧСВВ. Безумовно, єпископ користувався впливом на церковні й адміністративні розпорядження щодо кляшторів, але в саму організацію Чину він доступу не мав, принаймні таку як його попередники.

Що стосується релігійних і адміністративних повноважень, то тут єпископ мав більше прав. Наприклад, 17 вересня 1780 р. Андрій Бачинський запрошує Сильвестра Ковейчака, ігумена Маріяповчанського монастиря, і ще одного монаха освятити 4 жовтня нову Ужгородську єпископську резиденцію, яку подарувала імператриця Марія-Терезія [10, 69-72]. Це запрошення демонструвало, з одного боку, переважання єпископської влади у релігійних питаннях, а з іншого, цей символічний акт демонстрував монахам про непорушність попередніх домовленостей. Тобто єпископ не втручався у внутрішні справи Мукачівського монастиря, який довгий час залишався єпископською резиденцією.

Ще одним підтвердженням єпископських переваг є прохання від 5 грудня 1780 р. до Сильвестра Ковейчака, в якому єпископ просить на протязі місяця молитися в Маріяповчанському монастирі за покійну імператрицю, а також за здоров'я майбутнього імператора Йосифа II [10, 78-80]. Крім того, єпископ мав повноваження оголошувати пости, які поширювалися і на монашу спільноту. На це вказує розпорядження Андрія Бачинського від 30 липня 1799 р. про заборону їсти м'ясо під час посту, оскільки монахи, які дали обітницю, починають нехтувати цим важливим правилом [10, 142-144]. Необхідно відзначити, що це розпорядження владики базувалось на письмовому проханні самих монахів, рішення яких було прийнято на соборі ЧСВВ 5 липня 1798 р. в Краснобрідському монастирі.

Фактом переваги рішень єпископа щодо вирішення адміністративних питань є інформування настоятелів василіанських монастирів про призначення ігуменом Біксадської обителі Гавриїла Бачинського, його заступниками Якова Валковича та монаха Атанасія Андришковича [10, 81-82]. Оскільки єпископ робить призначення ігумена, то це однозначно говорить про вищу адміністративну юрисдикцію над монастирями. В цьому ж документі наголошується, що в даному монастирі не вдалося провести вибори одночасно з іншими монастирями на загальних зборах. Тому це був більше вимушений крок і виняток з правил, ніж закономірність. Відомо, що вибори настоятелів були досить демократичними, а право обирати мали лише монахи.

Необхідно, на нашу думку, розглянути вибори ігуменів. Зберігаючи незалежність, монахи самостійно обирали ігуменів та протоігуменів. Порядок їх обрання у Маріяповчанському монастирі було затверджено єпископом Андрієм Бачинським. Так, у циркулярі від 22 лютого 1786 р. єпископ наголошує, що обраним може бути лише монах василіанин, який має сан ієрея, а обирати мають право лише монахи ЧСВВ, котрі мають якийсь сан. Голоси простих монахів не враховуються, причому кожен має виключно один голос. Попередньо відбувається нарада, на якій узгоджувалася кандидатура майбутнього ігумена (який, до речі, мав володіти латинською мовою), а після погодження проходить голосування за кандидатуру, яка обирається простою більшістю голосів. Новообраний ігумен разом із двома представниками з собору має прибути до єпископа, який його затверджує. Тільки після цього настоятель може приступати до виконання своїх обов'язків, а коли б затвердження не відбулося, то ці функції продовжує виконувати попередній керівник [10, 88-91]. На наступних виборах ігумена у Маріяповчанському монастирі ці розпорядження повторюються у посланні від 18 лютого 1789 р. [10, 92-96].

Здавалося б, що єпископ має значну владу над монастирями, бо затверджує ігумена, але як свідчила практика, це була лише формальність.

У дійсності не зафіксовано жодного випадку, коли б єпископ не захотів затверджувати обраного монахами настоятеля. Таким чином, факти свідчать, що монахи мали повну незалежність, а самі вибори були досить демократичними. Єпископ не мав жодного впливу на процес виборів, виступаючи на них лише в ролі арбітра, хоча де-юре мав вплив на затвердження обраних кандидатур.

Схожим був порядок обрання протоігумена та інших керівників Чину. Детально цю процедуру у другій половині XIX ст. описав Анатолій Кралицький, який сам був монахом і не один раз особисто брав участь у голосуванні. Собор призначався кожні три роки і називався генеральною капітулою. Сам термін "капітула" – це латинське запозичення, а тому у випадку із василіанами правильніше говорити про монаший собор [12, 220]. Він відбувався в Мукачівському, Маріяповчанському й Краснобрідському монастирях, про що вже згадувалось. Як зазначає Анатолій Кралицький, собор скликає протоігумен, завчасно попереджає всіх ігуменів і місцевого єпископа [7, 53]. Хоча за часів єпископства Андрія Бачинського собор скликав саме владика, про що маємо й документальні свідчення. В одному з послань Андрій Бачинський запрошує всіх настоятелів в супроводі одного монаха (якого спільно обирають в монастирі) прибути на собор, котрий має відбутися 19 серпня 1792 р. [10, 96]. Це вказує на те, що вже з того часу протоігумени і ігумени монастирів обиралися на загальних зборах ЧСВВ в Угорщині, а вибори ігумена Маріяповчанського монастиря за часів Андрія Бачинського проходили, ймовірно, за окремою схемою. Але часті зміни керівного складу, запозичені від західних орденів, привносили негативні моменти. Такі ротації не дозволяли керівникам втілювати свої програми і доводити їх до кінця [12, 569].

Подальша процедура обрання протоігумена в Угорщині була схожою з виборами ігумена. На генеральній капітулі (соборові) мали право брати участь: протоігумен, 4 рішители (definitores), які були найближчими радниками протоігумена, 8 ігуменів та 8 представників від кожного монастиря. Голова собору, який до речі не мав права голосу, призначав одного світського секретаря, інший – обирався з числа монахів [7, 53]. Монахи мали приїхати за день до собору, а ввечері голова собору особисто вести розмову з кожним представником про майбутнього кандидата. Після такої розмови визначалися три основні кандидатури. На другий день зачитувалася єпископська грамота, за якою призначався голова собору. Якщо не виникало заперечень, приступали до обрання. Перед самим голосуванням кожен міг висловити свої думки про розвиток Чину чи наявність у ньому певних недоліків. Услід за тим протоігумен подавав звіт про своє трирічне правління [7, 53-54]. Відтак, на 1-1,5 год. вся влада концентрувалася в руках голови, оскільки всі

складали перед ним свої повноваження, а позаяк він не голосував, то міг лише впливати на хід дискусії. Після цього йшло представлення трьох кандидатів на посаду протоігумена, які виходили з залу, а голова пропонував обрати з них найдостойнішого. Секретар давав кожному три листки з прізвищами кандидатів. Один листок кидався в скриньку, а решта – одразу знишувалися. Обраним вважався той, який набрав більшість голосів. У церкві, в урочистій обстановці він складав перед усіма присутніми присягу [7, 54-55]. Надалі, вибори протоігумена і настоятелів відбувалися одночасно кожні три роки.

Процедура обрання протоігумена та ігуменів засвідчує організаційне вдосконалення ЧСВВ в Угорщині. Чин усю свою внутрішню діяльність проводив самостійно, а єпископу підпорядковувався лише в релігійних та формально адміністративних питаннях. Крім того, змінюються умови проведення капітул. Якщо за правління Андрія Бачинського собор призначав єпископ, то з часом владики лише повідомлявся про час майбутнього собору, для відправлення свого представника. Незважаючи на те, що єпископ призначав голову собору і міг бути присутнім при обранні, або відсилав свого представника, він не мав жодних важелів впливу на процес виборів. Як бачимо, чернече життя відзначалося значним внутрішнім демократизмом і мало незалежність, навіть від місцевого єпископа.

На початок XIX ст. ЧСВВ в Угорщині мав досить добре організовану структуру, якою можна і необхідно було скористатися. Основою заснування Чину стала латинська модель організації, але лише для протистояння більш організованій західній церкві. Монахи завжди були носіями давньої візантійської традиції і це добре розумів єпископ Андрій Бачинський, який робив все для збереження цих цінностей, і, звичайно, старослов'янської мови. Саме стараннями єпископа, були отримані папські бреве (укази) на повні відпусти в 1806-1807 рр., які мали проводитись на свята при всіх монастирях ЧСВВ в Угорщині. Краснобрідський монастир отримав папське брєве 11 червня 1806 р. на свято Зіслання Святого Духа [14, 71]. У червні 1806 р. відпуст на свято Св. Миколая та Зіслання Святого Духа отримав Малоберезнянський кляштор, а Імстичівський – на свято Архангела Михаїла; рішенням Конгрегації для східних церков Біксадський монастир отримав індульгенцію на свято Петра і Павла; Маріяповчанський отримав відпуст на Богородичні свята [4, 1-3]. Раніше відпусти на свято Миколая та Успіння мала Мукачівська, а також Буківська обитель на свято Зіслання Святого Духа. Дозвіл було отримано ще 17 травня 1738 р. від папи Клементи XII [13, 51].

Крім того, за папським брєве всі василіанські монастирі Мукачівської єпархії отримали повні Богородичні відпусти. Як твердить Йосафат

Тимкович, набожество до Богородиці у Верхній Угорщині є досить давнім, а основним святом є Успіння Пресвятої Богородиці, яку почали святкувати Краснобрідський (1731 р.) та Малоберезнянський (1734 р.) монастирі, а з 26 серпня 1753 р., за юліанським календарем, і Мукачівський [14, 50]. Таким чином, крім храмових свят при обителях, проводилися відпустити і в честь Богородиці. Найбільшим святом було Успіння Пресвятої Богородиці. Отримання відпустів стараннями Андрія Бачинського, особливо свята Успіння, мало велике значення для збереження давніх східнослов'янських традицій при монастирях. Слід зауважити, що Богородичні свята дуже радо сприймалися місцевим населенням, а це означало збільшення кількості пілігримів і дарувань.

Отже, на початку XIX ст. у Мукачівській греко-католицькій єпархії діяли сім монастирів ЧСВВ. Боронявська обитель на цей час ще не була відновлена, а тому монастирів нараховувалась така кількість, як і в переписі 1795 р., але кількісно число Чину збільшилося знову – з 68 до 86 монахів. Це свідчило про деяке кількісне покращення в становищі ЧСВВ в Угорщині, після реформи Йосифа II. Найважливіша функція реформи – санаційна, оздоровлення монастирського життя., внаслідок яких підвищились вимоги до діяльності обителів. Цілком впевнено можемо говорити про завершення інституційного оформлення Чину в цей час. Але невеликий період піднесення ордену (кінець XVIII – початок XIX ст.), також, був результатом просвітницької діяльності владики Андрія Бачинського та тодішнього протоігумена Йоаникія Базиловича.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилюк Д. Єпископ Андрей Бачинский (1732-1809) / Д. Данилюк // Благовісник. 2008. № 1 (187). С. 22.
2. Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО). Ф. 64. Монастирь ордену Василиан г. Мукачево. Оп. 1. Спр. 736. Описание посещения Йозефом II королем Венгрии Мукачевского монастыря в 1770 г. На 1 арк.
3. ДАЗО. Ф. 64. Монастирь ордену Василиан г. Мукачево. Оп. 1. Спр. 1170. Дело о роспуске монастырей ордену Василиан в Мараморошской жупе в связи с распоряжением короля Венгрии Йосифа II.- На 27 арк.
4. ДАЗО. Ф. 64. Монастирь ордену Василиан г. Мукачево. Оп. 2. Спр. 118 «а». Булла Папы Пия VII о продаже индульгенции Мария-Повчанскому, Биксадскому, Имстичевскому и Малоберезнянскому монастырям. На 7 арк.

5. Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. Оп. 4. Спр. 152. Требования монахов-василиан Мукачевскому епископу Бачинскому Андрею. На 2 арк.

6. ДАЗО. Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. Оп. 5. Спр. 214. Ведомость о личном составе Василианских монастырей в Мукачевской епархии.- На 2 арк.

7. *Крालицький А.* Чинъ соборованія у нашихъ монаховъ / А. Кралицький // Листокъ. 1885. № 4. С. 53 - 55.

8. Письмо в редакцію // Листокъ. 1890. № 6. С. 65 - 68.

9. *Пронин В.* История православной церкви на Закарпатье / В. Пронин. Мукачево: Свято-Николаевский Мукачевский монастырь, 2005. 527 с.

10. *Удварі І.* Збірка жерел про студії русинського писемства. Кириличні уббїжники мукачовського єпископа Андрія Бачинського / І. Удварі. Нїредьгаза: IMI Print KFT, 2002. Ч. 1. 239 с.

11. *Фенич В.* Малоберезнянський Свято-Миколаївський монастир та нарис історії чину св. Василя Великого на Закарпатті / В. Фенич, О. Цапулич / УжНУ.-Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2004.- 188 с.

12. *Hornad V. de juxta.* Dejiny greckokatolikov Podkarpatska (9.–18. storocie) / V. de juxta Hornad. Kosice, 2004. 956 s.

13. *Timkovic V. Jozafat, OSBM.* Letopis Bukovskeho monastyra : a historicke zmenky o inych basiliansrych monastyroch na vychodnom Slovensku / V. Timkovic. Presov: p. Juraj Kusnir, 2004. 304 s.

14. *Timkovic V. Jozafat, OSBM.* Letopis Krasnobrodskeho monastiera : alebo kusok zo slavných dejin greckokatolikov na Slovensku / V. Timkovic. Presov: Blahovistnik, 1995. 129 s.

Журнал консервативной мысли

"Золотой Лев":

www.zlev.ru